

Kvinder og politisk repræsentation i Danmark

Christensen, Ann-Dorte; Knopp Damkjær, Poul

Publication date:
1998

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Christensen, A.-D., & Knopp Damkjær, P. (1998). *Kvinder og politisk repræsentation i Danmark*. Aalborg Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

TEKST NR. 7

KVINDER OG POLITISK REPRÆSENTATION I DANMARK

AF
ANN-DORTE CHRISTENSEN
OG
POUL KNOPP DAMKJÆR

Artiklen er i en tidligere og forkortet udgave udgivet på tysk i Ann-Dorte Christensen og Poul Knopp Damkjær "*Frauen und politische Repräsentation in Dänemark*", i: Beate Hoecker (Hrsg.) *Handbuch Politische Partizipation von Frauen in Europa*, Leske und Budrich, Opladen 1998

Ann-Dorte Christensen og Poul Knopp Damkjær
Kvinder og politisk repræsentation i Danmark

GEP-TEKSTSERIE NR. 7

Design: Gitte Blå

Lay-out: Joan Vuust

Tryk: Kopicentralen Aalborg Universitet, 1998

ISSN: 1397-7903

GEP-TEKSTSERIE rummer udgivelser fra Forskningsprogrammet: Køn, magt og politik. Programmet, der er finansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd, løber frem til år 2000.

GEP-TEKSTSERIE kan bestilles hos: Joan Vuust, Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Fibigerstræde 2, 9220 Aalborg Ø, tlf.: 96 35 84 32, fax: 98 15 32 98, e-mail: joan@i4.auc.dk

Indhold

Indledning	7
1. Udviklingen i kvinderepræsentationen	9
1.1. Kvindespørgsmålets placering i de politiske partier	9
1.2. Kvinder i Folketinget	14
1.3. Kvinder i lokalpolitik	18
1.4. Kvinder i Europaparlamentet	20
1.5. Kvinder i regeringer	21
2. Kvinder i politik - fra marginalisering til integration	25
2.1. Ændringer i den politiske kultur	25
2.2. Pessimisme og magtesløshed eller optimisme og mobilisering	30
1. Tese: Marginaliseringshypotesen	30
2. Tese: Efterslæb/Time lag	31
3. Tese: Integrationens kompleksitet	32
Litteraturliste	37

Tabeloversigt

Tabel 1:	Køn og partimedlemsskab 1971-1990. Medlemsskab (M) og aktivitet (A) i procent	12
Tabel 2:	Kvindens procentvise andel af partimedlemmer 1982 og 1996. Udvalgte partier.	13
Tabel 3:	Udviklingen i kvinderepræsentationen i Folketinget 1945-98. Total og i procent. Udvalgte år	15
Tabel 4:	Kvindelige medlemmer af Folketinget. Kvinder/total og i procent 1945-98. Udvalgte år	16
Tabel 5:	Kvinderepræsentationen i Amtsråd og Kommunalbestyrelser. 1946-97. Procent	19
Tabel 6:	Danske medlemmer af EU-Parlamentet. Kvinder/total og i procent 1979-94	21
Tabel 7:	Kvindelige ministre, 1924-98. Total og i procent. Udvalgte år	22
Tabel 8:	Kvindelige formænd (f) og næstformænd (nf) i Folketingets stående udvalg 1975-1998	24
Appendix 1		35
Tabel A:	Kvindelige kandidater og valgte ved folketingsvalg, 1918-1998	35
Tabel B:	Kvindelige kandidater og valgte ved kommunalvalg, 1962-1997	36
Tabel C:	Kvindelige kandidater og valgte ved amtsrådsvalg, 1962-1997	36

Kvinder og politisk repræsentation i Danmark

Ann-Dorte Christensen og Poul Knopp Damkjær

Indledning

Siden de danske kvinder fik stemmeret og blev valgbare til Folketinget i 1915, er der sket markante ændringer i kvinders forhold til politik - både i snæver forstand i relation til kvinderepræsentation i det formelle politiske system og i mere bred forstand i relation til kvinders forhold til den offentlige politiske sfære. Der er kun gået ca. 80 år, hvilket vil sige, at også nogle af de nulevende ældste kvindegenerationer har oplevet, kvinder som "newcomers" i politik - i første omgang mest ved stemmeurnerne og i mindre grad som folkevalgte politikere. Der skulle nemlig gå adskillige år, inden stemmeretten for alvor rokkede ved mandsdominansen i Folketinget. Frem til efter 2. Verdenskrig lå kvinderepræsentationen et godt stykke under 5 procent; i 50'erne og 60'erne omkring 10 procent; i 70'erne omkring 20 procent for endelig i 80'erne og 90'erne først at nærme sig og siden at bevæge sig lidt over 30 procent. Det er denne udvikling, som Drude Dahlerup har betegnet som en bevægelse fra en lille til en stor minoritet.¹

Udviklingen i kvinders forhold til politik i de sidste 30 år kan karakteriseres som en *bevægelse fra marginalisering til integration*. Det er derfor i en dansk sammenhæng ikke relevant kun at fokusere på kvinders udelukkelse og marginalisering i politik, men snarere at diskutere processen fra marginalisering til integration. Hvad er drivkræfterne og implikationerne i denne proces? Hvad har den betydet for kvinderne og for den politiske kultur? Er kønsulighederne i politik forsvundet? Er politikken blevet mere kvindevenlig? Gør det med andre ord overhovedet nogen forskel? Det er nogle af de spørgsmål, der gang på gang rejses.

Stigningen i kvinderepræsentationen må ses i sammenhæng med en bredere kvindepolitisk mobilisering. Selv om en del af denne mobilisering - der først og fremmest fandt sted i 70'erne og begyndelsen af 80'erne - for en stor dels vedkommende gik uden om elitepolitikken og de

¹ Dahlerup Drude 1988B.

politiske partier², så har den haft en indirekte og afsmittende effekt - fx på det kvindepolitiske arbejde i de politiske partier og i det formelle politiske system. Der har således været et tæt samspil mellem det som er blevet betegnet som magten "fra oven" og "fra neden"³. Med kvinders indtog i det offentlige rum fulgte et opgør med de gamle stereotype kvinderoller og et brud med kvinders entydige forankring i familien.

Den danske udvikling er selvfølgelig præget af de særlige forhold, der kendetegner en dansk politisk kultur. Men den er samtidig tæt forbundet med parallelle udviklinger i de andre nordiske lande. Med enkelte variationer har de nordiske kvinder marcheret side og side ind i det formelle politiske system de sidste 30 år, og forskningen på området har da også i vid udstrækning forsøgt at forklare ikke kun den specifikke udvikling i de enkelte lande, men også de nordiske forskelle og ligheder. Flere nordiske kvindeforskere har argumenteret for, at der findes en *nordisk kønspolitisk model*, som primært er kendetegnet af, at adskillelsen mellem det private og det offentlige har mistet noget af sin kønssegregerende karakter.⁴

I denne artikel vil vi først vise udviklingen i kvinderepræsentation, bl.a. i de politiske partier og de forskellige dele af det politiske system. Dernæst vil vi diskutere forklaringer på kvindespørgsmålets integration i den politiske kultur i Danmark. Vi fremhæver her den politiske mulighedsstruktur, der har været åben over for nye krav og nye grupper. Derudover argumenterer vi for, at der har været og fortsat er en uheldig polarisering mellem det negative og det positive syn på forholdet mellem køn og politik. Det negative syn fokuserer på kvinders marginalisering og strukturelle magtesløshed i samfundet og på skabelsen og genskabelsen af kønshierarkierne i politik. Det positive syn fokuserer derimod på kvinders integration og magtmobiliseringsproces. Hvad der måtte være tilbage af kønsuligheder forklares inden for denne tradition typisk med "efterslæb".⁵ Som en alternativ forklaring vil vi på baggrund af udviklingen argumentere for, at der for det første har været en usamtidighed mellem teori og praksis og for det andet, at det

² Togeby L. 1992

³ Magt fra oven og magt fra neden betegner samspillet mellem på den ene side kvindespørgsmålets institutionalisering i staten og på den anden side kvindemobiliseringen og spredningen af kvindebevægelsens aktiviteter. Se fx Christensen og Siim 1990.

⁴ Se fx Siim 1994

⁵ Som repræsentant for den negative opfattelse kan nævnes Yvonne Hirdmanns genusteori (se fx Hirdmann, 1988 og 1990), og som repræsentant for den positive kan nævnes Nina Raums efterslæbstilgang (Raum, 1995A og 1995B).

interessante spørgsmål ikke så meget er diskussionen om "det negative" over for "det positive", men nærmere at undersøge processerne i kvinders politiske integration, samt hvad indholdet og effekterne af denne integrationsproces har været.

1. Udviklingen i kvinderepræsentationen

1.1. Kvindespørgsmålets placering i de politiske partier

I modsætning til de andre nordiske og flere europæiske lande har der ikke i Danmark været tradition for selvstændige kvindeorganiseringer i tilknytning til de politiske partier. Fx har Drude Dahlerup i en undersøgelse af kvindernes organisering i det danske socialdemokrati (1908-69) vist, hvor stor en modstand der var i den danske arbejderbevægelse mod en selvstændig kvindeorganisering.⁶

Udviklingen er paradoksal, når man samtidig tager i betragtning, at Danmark helt tilbage fra 1885 har haft en selvstændig faglig kvindeorganisation (Kvindeligt Arbejderforbund). Debatten omkring kvindeorganisering kom bl.a. op på socialdemokratiets kongres i 1908, efter at kvinder havde fået kommunal valgret.

"I Anledning af, at Kvinderne ved Vedtagelsen af den kommunale Valglov kaldes til Deltagelse i det offentlige Liv, bliver Spørgsmaalet om Kvindernes Tilslutning til politisk Organisation paatrængende.

Partikongressen kan kun anerkende én Arbejderbevægelse, den socialistiske, og maa derfor hævde, at der iblandt Arbejderkvinderne ikke er Plads for en særlig Kvindebevægelse eller et seperat Kvindeparti.

På det økonomiske område har Kvinderne fundet deres Plads i Fagforeningerne, der varetager saavel Mænds som Kvinders Interesser. Kun for saadanne Fag eller Arbejdergrupper, hvor Mænd ikke beskæftiges, er særlige Kvindefagforeninger paa deres Plads, og disse har endda, hvad der er ganske naturligt, sluttet sig til den faglige Centralorganisation.." (citeret fra Drude Dahlerup 1979, p.5)

Socialdemokratiet tog altså afstand fra separate kvindeorganiseringer inden for partiet, og de accepterede dem nødtvunget inden for fagbevægelsen, men udelukkende hvor de kunne begrundes i en "naturlig" kønsarbejdsdeling. Det danske socialdemokrati adskilte sig her fra

⁶ Dahlerup Drude, 1979

søsterpartierne i de fleste andre nordiske og europæiske lande, hvor der i lighed med en række andre partier er opbygget en tradition for selvstændige kvindeforbund inden for de politiske partier.

I stedet for kvindeforbund blev der i Socialdemokratiet dannet kvindeudvalg i perioden fra ca. 1929-69. De fungerede ikke som selvstændige kvindeorganiseringer med egen medlemsskare og eget program, men alene som udvalg under de lokale partiforeninger. Ifølge Drude Dahlerup var kvindeudvalgene mere rettet mod at formidle partiledelsens holdninger *til* kvinderne end den anden vej, og hun giver en række eksempler på, at udvalgene kom i konflikt med partiledelsen i de tilfælde, hvor de ønskede at højne deres status.⁷

Disse historiske debatter handler grundlæggende om forholdet mellem køn og klasse. Denne debat har i en dansk kontekst haft en ambivalent og flertydig karakter, idet den danske arbejderbevægelse har haft en markant modstand mod selvstændige kvindeorganiseringer inden for partiet, mens man på den anden side har opbygget en unik faglig tradition ved som det eneste land i verden at have en selvstændig faglig kvindeorganisering. Hvorfor udviklingen - fx i Norden - har været forskellig på dette område savnes der fortsat mere forskning for at kunne opstille fyldestgørende forklaringer på.

Partiernes svækkede rolle

Også i Danmark har de politiske partier spillet en afgørende rolle i opbygningen af det repræsentative demokrati. Fra begyndelsen af det 20. århundrede og indtil starten af 60'erne var der en stadig stigende vækst i partiernes medlemstal. Den samme udvikling så vi i de andre nordiske lande. Men i 60'erne vendte udviklingen. Hvor 22 procent af den danske befolkning i 1960 var medlem af et politisk parti var det kun 6 procent i 1992.⁸ Det unikke i den danske situation er ikke det forholdsvis lave niveau som partimedlemsskabet har nu, men snarere at faldet i Danmark har været betydeligt større end i andre lande, fordi organisationsprocenten (forholdet mellem partimedlemmer og -stemmer) var så forholdsvis høj tidligere. Opgjort på 11 vesteuropæiske lande var organisationsprocenten kun over 20 ved første valg i 60'erne i Danmark

⁷ Dahlerup Drude 1979

⁸ Elklit 1990, Goul Andersen & Hoff 1998

(21,1), i Sverige (22,0) og Østrig (26,2). I Sverige og Østrig var organisationsprocenten fortsat høj ved sidste valg i 80'erne (på henholdsvis 21,2 og 21,8), mens den i Danmark var faldet til 6,5.⁹

Historisk har partierne som klassefællesskaber været rekrutteringskanal for medlemmer til politisk repræsentative poster. De har haft en vigtig rolle i forhold til at inddrage befolkningen aktivt i den del af den demokratiske proces, der har været knyttet til det elitepolitiske system og i det hele taget fungeret som centrum for den politiske debat og kommunikation i samfundet. At partierne ikke længere udgør kernen i sådanne brede politiske fællesskaber er en af konklusionerne fra den danske medborgerundersøgelse. Ifølge undersøgelsen tyder det på, at partimedlemskabet har stabiliseret sig på et lavt niveau, og det rejser spørgsmålet, om partierne kan opretholde deres specielle funktion i samfundet som varetager af forbindelsen mellem befolkningen og det parlamentariske niveau.¹⁰ Lars Bille har en anden opfattelse og argumenterer for, at det ikke er partierne, men en bestemt partitype - massepartiet - der er under forandring. Til gengæld er partiernes kontrol og styringsmuligheder på regeringsniveau blevet styrket (Bille 1997).

Mangel på statistik og undersøgelser om kvinders medlemskaber af politiske partier i Danmark gør det vanskeligt at sige noget præcist om udviklingen i forhold til de enkelte partier. Problemet er først og fremmest at flere af partierne ikke opererer med kønsopdelte statistikker. Imidlertid findes der repræsentative surveyundersøgelser, hvor partimedlemskabet indgår opgjort på køn. Vi vil derfor først se på det generelle billede her og derefter - i det omfang hvor der er tilgængelige data - se på udviklingen i de enkelte partier.

På baggrund af en række nyere danske surveyundersøgelser har Jørgen Goul Andersen analyseret udviklingen i partimedlemskabet i 1971, 1979 og 1990 - altså den periode, hvor der er tale om en generel mobilisering af kvinderne i Danmark, men samtidig en fortsat nedgang for partierne. For alle tre undersøgelsesår forbliver kvinders andel af partimedlemmer konstant - nemlig på omkring 38 procent.¹¹, hvilket bekræfter at kvindemobiliseringen og den generelle stigning i kvinders politiske deltagelse i denne periode er gået udenom de politiske partier.

⁹ Bille L. 1995, p. 120

¹⁰ Den danske medborgerundersøgelse bygger på en kvantitativ surveyundersøgelse af den danske befolknings politiske deltagelse og politiske værdier fra 1990. Undersøgelsen er afleveret i to bøger. Johannes Andersen et al. 1993 og Andersen og Torpe 1994. Overvejelserne vedr. udviklingen i de danske politiske partier fremgår bl.a. af konklusionen i Andersen et al. 1993, p.227

¹¹ Goul Andersen 1993, p. 55

Tabel 1

Køn og partimedlemsskab 1971-1990. Medlemsskab (M) og aktivitet (A) i procent

	1971 (M)	1979 (M)	1990 (M)	1990 (A)
Mænd	21	14	12	8
Kvinder	13	8	7	4

Kilde: Jørgen Goul Andersen, 1993, p. 55. Baseret på udvalgte survey-undersøgelser.

Tabellen dokumenterer det tidligere omtalte fald i partimedlemskabet. Faldet påvirker både kvindeandelen og mandeandelen i partierne. Det er måske især bemærkelsesværdigt at andelen af **aktive partimedlemmer** i befolkningen er langt under 10 procent og for kvindernes vedkommende helt nede på 4 procent. Denne ekstremt lave kvindeandel må ses som en væsentlig svækkelse af det rekrutteringspotentiale, der findes i forhold til kvinders andel af politisk repræsentative poster. Der er med andre ord meget få kvinder (og også mænd) at vælge mellem, når de politiske partier skal opstille kandidater til valg. Den danske medborgerundersøgelse viser også, at partimedlemmerne først og fremmest kommer fra de ældste mandegenerationer. Til gengæld er der meget få unge partimedlemmer - det gælder både de unge kvinder og de unge mænd. Det typiske danske partimedlem er en mand på over 45 år.¹²

Ovenstående generelle overblik over udviklingen i partimedlemskab i de seneste årtier er svært at konkretisere i forhold til de enkelte politiske partier. De seneste undersøgelser over kvindelige partimedlemmer blev lavet af Drude Dahlerup i 1982. Resultaterne indgik i en fælles nordisk undersøgelse, der blev præsenteret i bogen "The Unfinished Democracy" ¹³. I nedenstående tabel er oplysninger opdateret med oplysninger om kvinders medlemskab af de fire største partier i Danmark 1996.

¹² Andersen Johannes et. al 1993, p. 169

¹³ Haavio Mannila et.al 1985

Tabel 2

Kvindens procentvis andel af partimedlemmer 1982 og 1996. Udvalgte partier.

	1982	1996
Venstre - Danmarks liberale parti	47	26 ^a
Det Konservative Folkeparti	30	ca. 35 ^b
Socialdemokratiet	?	39 ^c
Socialistisk Folkeparti	40	44 ^d

Note: a) Oplysningen bygger på en survey-undersøgelse foretaget af Vilstrup på baggrund af 2.000 partimedlemmer.

b) Skøn fremkommet på baggrund af et telefoninterview med Det Konservative Folkepartis Landsorganisation.

c) Oplysningen bygger på information fra Socialdemokratiets ligestillingsudvalg.

d) Baseret på SF's årsrapport - Status 1996. SF er det eneste parti i Danmark, som har specifikke oplysninger om køn og medlemskab.

Det er selvfølgelig svært at konkludere noget på baggrund af så usikre tal. Set i et samlet perspektiv ser det ikke ud til at være de store forskydninger, hvilket også stemmer overens med ovennævnte tendens fra de repræsentative surveyundersøgelser, hvor kvindeandelen af det faldende antal partimedlemmer forbliver konstant på knap 40 procent i de sidste 30 år. Vi kan ikke se udviklingen i kvindeandelen i Socialdemokratiet i denne periode, fordi partiet i perioden 1969 til 1996 ikke opgjorde deres medlemsskare på køn.¹⁴ For de andre partiers vedkommende viser tabellen, at mens kvindeandelen i Socialistisk Folkeparti og Det konservative Folkeparti er steget en lille smule, så er der et markant fald i kvindeandelen i Venstre. Venstre er interessant, fordi dette parti i 90'erne har haft en forholdsvis stor medlems- og vælgeropslutning og dermed udfordret Socialdemokratiets historiske position som landets største parti. Venstres profil har ændret sig grundlæggende fra at være et klassisk bondeparti til at stå for forholdsvis markante nyliberalistiske holdninger i Danmark. Opbakningen blandt vælgerne er dog langt mere udbredt blandt mænd end blandt kvinder - en tendens som især er udpræget blandt de unge vælgere, hvor 22 procent af unge mænd og kun 7 procent af de unge kvinder i 1990 ønskede at stemme på Venstre.¹⁵

¹⁴ Indtil 1969 blev kønsfordelingen blandt medlemmerne i Socialdemokratiet registreret, fordi kontingentet var forskelligt for kvinder og mænd. (Dahlerup 1979).

¹⁵ Christensen Ann-Dorte 1994, p. 190. "De unge" omfatter aldersgruppen fra 18 - 29 år.

1.2. Kvinder i Folketinget

Grundlaget for det moderne danske demokrati blev lagt i 1849, hvor der med vedtagelsen af grundloven fulgte almindelig valgret undtagen for "fruentimmere, børn, tyende, forbrydere og sindssyge". Det moderne demokrati omfattede med andre ord ikke en gang halvdelen af befolkningen, og som i resten af Europa havde kvinder ingen politiske rettigheder. I Danmark opstod der som i de andre lande stemmeretsbevægelser, hvor især perioden fra 1871 til 1915 var præget af en stor kvindepolitisk aktivitet¹⁶. I 1915 blev grundloven revideret, så kvinder fik stemmeret til rigsdagen.¹⁷ Der skulle altså gå næsten 70 år af det moderne demokratis levetid inden kvinder fik formelle politiske rettigheder. Set i et komparativt perspektiv kom stemmeretten dog forholdsvis tidligt til de danske og nordiske kvinder, hvorimod den i en række andre europæiske lande først kom langt senere, fx i Frankrig i 1944 og i Portugal i 1975.

Men med kvinders formelle politiske ligestilling var slaget ikke vundet. Da det kom til praksis lod ligestillingen vente på sig, og skuffelsen var stor blandt frontkæmperne i stemmeretsbevægelsen i 1918, hvor det første valg til rigsdagen fandt sted med kvinder som valgbare og stemmeberettigede. Det lykkedes nemlig kun at få 9 procent kvinder opstillet og 3 procent kvinder valgt. Men endnu større ville skuffelsen og frustrationerne nok have været, hvis kvindebevægelsen havde kunne forudse, at dette faktisk skulle vise sig at blive den højeste kvinderepræsentation helt frem til folketingsvalget i 1945 - både hvad angår kvindeandelen af opstillede og valgte. Som det fremgår af Appendix 1 blev de 37 opstillede kvinder i 1918 i perioden fra 1920-35 reduceret til mellem 16 og 20 kvinder. At arbejderbevægelsen fortsat havde et negativt syn på kvinders politiske repræsentation ses bl.a. ved, at Socialdemokratiet fra 1918 til 1943 kun havde 1-2 kvinder opstillet i hele landet.¹⁸ Faktisk var antallet af opstillede kvinder så lavt i mellemkrigsperioden, at hovedparten af vælgerne i realiteten ikke havde mulighed for at stemme på en kvinde.

Først efter 2. Verdenskrig kom der så småt skred i kvinderepræsentationen. Det er denne udvikling, der er vist i Tabel 3.

¹⁶ Dansk Kvindesamfund blev stiftet i 1871 af Fredrik og Mathilde Bajer. Dansk Kvindesamfund ønskede især at oplyse og bevidstgøre kvinderne for at give dem adgang til selvstændige erhverv. Derimod var organisationen i starten tilbage for at kræve valgret til kvinder pga. af sagens kontroversielle karakter. I stedet blev der dannet Kvindevalgsretsforeninger, som havde som primære formål at kæmpe for kvinders valgret. Først omkring 1906 gik også Dansk Kvindesamfund aktivt ind i arbejdet for kvinders valgret. (Rambusch Sigurd 1990).

¹⁷ Ved det såkaldte systemskifte i 1901 blev parlamentarismen indført, og magten flyttet fra Landstinget til Folketinget. Inden kvindernes valgret til Folketinget i 1915 havde de i 1903 fået valgret til menighedsrådene og i 1908 valgret til de kommunale råd.

¹⁸ Warnberg Ulla 1990, p.51

Tabel 3

Udviklingen i kvinderepræsentationen i Folketinget 1945-98. Total og i procent. Udvalgte år.

	1945	1950	1960	1968	1973	1975	1979	1987	1994	1998
Kvinder	8	12	17	20	27	28	42	52	59	66
Mænd	141	137	158	155	148	147	133	123	116	109
Total	149	149	175	175	175	175	175	175	175	175
Kvinde- andelen (%)	5	8	10	11	15	16	24	30	34	38

Kilder: Statistisk Årbog, Rigsdagsårbog, Folketingsårbog, Ligestillingsrådets Årsberetning 1997

Kommentar: Opgørelsen omfatter ikke de fire nordatlantiske mandater.

Af tabellen ser vi, at det først er i 60'erne, at kvindeandelen runder 10 procent, i 70'erne 20 procent og endelig i 80'erne 30 procent for ved sidste valg i 1998 at lande på 38 procent.

Tabel A, Appendix 1 indeholder en oversigt over kvindeandelen ved samtlige folketingsvalg i Danmark efter 1918. Af tabellen her fremgår også forholdet mellem antal valgte og antal opstillede kvindelige kandidater. Ved valgene i 90'erne har der været en nedadgående tendens i forhold til kvinders andel af opstillede kandidater - fra 31 procent i 1987 til 30 procent i 1994 til 28 procent i 1998. Det gav anledning til mange pessimistiske forventninger om, at man på den baggrund kunne forvente om ikke et fald, så i hvert fald en stagnation i kvinderepræsentatione i Folketinget. At der blev valgt 38 procent kvinder ind i det nye folketing blev et signal om, at vælgerne ønsker kvindelige kandidater, idet der blev stemt det største andel kvinder i forhold til antal opstillede kvindelige kandidater ind nogensinde (forskel på 10 procentpoint).¹⁹

¹⁹ Når vi her har beregnet kvindeandelen i Folketinget eksklusiv de nordatlantiske mandater skyldes det, at det ikke på det foreliggende grundlag er muligt at sammenligne kvinders andel af opstillede og valgte, hvis man medregner disse. Til gengæld betyder det, at der er en lille tendens til at overestimere kvindeandelen i det danske folketing, eftersom det er yderst sjældent, at der er blevet valgt kvindelige repræsentanter fra Færøerne og Grønland. Ved det seneste valg i 1998 er kvindeandelen beregnet på 179 mandater 37,4 procent (67 kvinder og 112 mænd, heraf et kvindeligt medlem fra Grønland) og 37,7 procent beregnet på 175 mandater (66 kvinder og 109 mænd).

Tabel 4

Kvindelige medlemmer af Folketinget, Kvinder/total og i procent 1945-98. Udvalgte år.

	1945	1950	1960	1968	1971	1975	1979	1987	1994	1998
<i>Socialdemokratiet</i>										
Kvinder/total	0/48	5/59	7/76	3/62	10/70	6/53	16/68	13/54	24/62	24/63
Kvindeandel (%)	0	8	9	5	14	11	24	24	39	38
<i>Det radikale Venstre</i>										
Kvinder/total	1/11	1/12	2/11	5/27	6/27	4/13	3/10	5/11	4/8	4/7
Kvindeandel (%)	9	8	18	19	22	31	33	45	50	57
<i>Det konservative Folkeparti</i>										
Kvinder/total	3/26	3/27	6/32	6/37	7/31	2/10	7/22	13/38	9/27	5/16
Kvindeandel (%)	12	11	19	16	23	20	32	34	33	31
<i>Centrum-Demokraterne</i>										
Kvinder/total	-	-	-	-	-	0/4	2/6	4/9	2/5	5/8
Kvindeandel (%)	-	-	-	-	-	0	33	44	40	38
<i>Socialistisk Folkeparti</i>										
Kvinder/total	-	-	0/11	3/11	3/11	2/9	7/11	9/27	3/13	5/13
Kvindeandel (%)	-	-	0	24	24	22	64	33	23	38
<i>Dansk Folkeparti</i>										
Kvinder/total	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4/13
Kvindeandel (%)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31
<i>Kristeligt Folkeparti</i>										
Kvinder/total	-	-	-	-	-	3/9	1/5	1/4	-	1/4
Kvindeandel (%)	-	-	-	-	-	33	20	25	-	25
<i>Venstre - Danmarks Liberale parti</i>										
Kvinder/total	1/38	0/32	2/38	4/34	3/30	7/42	3/22	2/19	13/42	16/42
Kvindeandel (%)	3	0	5	12	10	17	14	11	31	38
<i>Fremskridtspartiet</i>										
Kvinder/total	-	-	-	-	-	3/24	1/20	5/9	3/11	1/4
Kvindeandel (%)	-	-	-	-	-	13	5	56	27	25
<i>Venstrefløjen¹</i>										
Kvinder/total	3/18 (k)	3/7 (k)	-	1/4 (y)	-	1/7 (k)	1/6 (y)	-	1/6 (ø)	1/5 (ø)
Kvindeandel (%)	17	43	-	25	-	14	17	-	17	20
<i>Øvrige partier²</i>										
Kvinder/total	0/3	0/12	-	-	-	-	1/5	0/4	-	-
Kvindeandel (%)	0	0	-	-	-	-	20	0	-	-
<i>Folketinget total</i>										
Kvindeandel (%)	5	8	10	11	17	16	24	30	34	38

Kilder: Statistisk Årbog, Rigsdagsårbog & Folketingsårbog, Jyllands-Posten 14. marts 1998

¹ Venstrefløjen er Danmarks Kommunistiske Parti (k), Venstresocialisterne (y) og Enhedslisten (ø)² Øvrige partier er Retsforbundet og Fælles Kurs

Tabel 4 viser, at den stigende kvindeandel slår igennem i alle de politiske partier. Tabellen viser også, at der ikke er den store forskel på kvinderepræsentation mellem den borgerlige og den socialistiske blok i Folketinget. Men der er markante forskelle partierne imellem (dog må tallene her tages med en del forbehold pga. tallenes størrelse). I den borgerlige blok har Det konservative Folkeparti og Det radikale Venstre med få undtagelser haft en større kvindeandel end gennemsnittet. Det konservative Folkeparti har siden 1979 haft en kvindeandel, der har stabiliseret sig på omkring en tredjedel af folketingsgruppen. Det radikale Venstre har siden 1960 haft en stærkt stigende kvindeandel kulminerende med en andel på 57 procent ved det seneste valg i 1998. Det tredje store borgerlige parti, Venstre, har derimod med enkelte undtagelser haft en lavere kvinderepræsentation end gennemsnittet. Der skete dog et markant spring frem ved de seneste to valg, hvor 38 procent af Venstres folketingsgruppe i dag er kvinder, var det kun 11 procent i 1987.

I den socialistiske blok har Socialdemokratiet indtil de seneste to folketingsvalg haft en lavere kvinderepræsentation end gennemsnittet. Fra 1987 til valget i 1994 skete der et spring fra 24 procent kvinder til 39 procent (med et lille fald i 1998 til 38 procent). Socialistisk Folkeparti har som det andet store parti i den socialistiske blok i perioden 1971 til 1987 haft en større kvinderepræsentation end gennemsnittet, hvilket som tidligere omtalt kulminerede ved valget 1979. Blandt de andre venstrefløjspartier, som har haft skiftende repræsentation i Folketinget, må kvindeandelen ved de seneste valg siges at være overraskende lav, hvorimod den fx var langt højere end gennemsnittet for DKP i 1950 og VS i 1966.

Kønskvotering i de politiske partier er ikke særlig udbredt i Danmark. Socialistisk Folkeparti havde fra 1977-1996 en regel om kønskvotering til interne valg i partiet; fra 1988-1990 en regel om kønskvotering til folketingsvalg og fra 1983-1990 kønskvotering ved valg i Europaparlamentet.²⁰ I 1996 afskaffede partiets landsmøde reglen, bl.a. på opfordring fra en majoritet af yngre kvindelige medlemmer af partiet. Socialdemokratiet har haft kønskvotering til interne valg i partiet fra 1983-1996 og til amt- og kommunalvalgene fra 1988-1996. Da partiet i 1996 havde 125 års jubilæumskongres blev besluttet at afskaffe kønskvotering, selv om der fra både hovedbestyrelsen og partiets ligestillingsudvalg blev instillet at fastholde kvoteringsreglerne. Også partiet Venstresocialisterne havde fra 1985 og frem en beslutning om kønskvotering ved interne valg i partiet.

²⁰ Socialistisk Folkeparti brugte første gang kønskvoteringsreglen til opstilling til Europaparlamentet i 1984. Dette medførte, at en mand (John Iversen) blev kvoteret ind som nr. 2 på partilisten efter en urstemning havde placeret fire kvinder på de første fire pladser. (Jf. Dahlerup D. 1988A, p.88)

Kønskvotering som et middel til at fremme kvinders politiske integration har aldrig haft den samme gennemslagskraft i Danmark som i de andre nordiske lande. Især har der i Norge gennem de sidste 20 år været en tradition for brug af kønskvotering. I Finland og Sverige er kvoteringsregler ikke så udbredte som i Norge, men er i 90'erne ved at vinde indpas i partierne som et brugbart instrument til at fremme ligestillingen. Det er således tankevækkende, at næsten samtidig med, at det danske socialdemokrati afskaffer, så indføres der kvoteringsregler til interne valg i partiet i Finland (1996) og til både interne valg og offentlige valg i Sverige (1993).²¹

Opsamlende kan man se på den skitserede udvikling på to måder. Ser man den i et længere historisk perspektiv vil man betone, at kvinderepræsentationen forblev meget lav i ca. 30 år efter, at stemmeretten var vundet. Ser man det derimod i et kortere perspektiv, der fokuserer på de sidste 30 til 40 år, vil man lægge mærke til, hvor hurtigt forandringerne er sket. Det er med andre ord et forholdsvis nyt fænomen, at det er blevet almindeligt, at kvinder er folketingsmedlemmer, kommunalpolitikere og på det seneste også ministre. Fra slutningen af 80'erne og i 90'erne har kvinder udgjort mere end 30 procent af medlemmerne af Folketinget. Hermed har kvinder bevæget sig fra en lille til en stor minoritet. Tankegangen om den kritiske masse stammer fra Rosabeth Moss Kanter, der mener, at den magiske grænse ligger omkring 30 procent. Drude Dahlerup har diskuteret teorien om den kritiske masse i forhold til udviklingen i kvinderepræsentationen i Danmark. Hun kommer til den konklusion, at selv om antallet har en betydning kan man ikke identificere et særligt punkt. I stedet for begrebet kritisk masse foreslår hun, at man taler om kritisk handling.²²

1.3. Kvinder i lokalpolitik

Udviklingen i kvinderepræsentationen på det kommunale og det amtskommunale niveau fremgår af Tabel 5.

²¹ Se uddybende Ann-Dorte Christensen (1998) om kønsforskelle i de politiske partier i de nordiske lande.

²² Dahlerup Drude, 1988B.

Tabel 5

Kvinderepræsentationen i Amtsråd og Kommunalbestyrelser. 1946-97. Procent

	Amtsråd	Kommunalbestyrelser
	Kvindeandel (%)	Kvindeandel (%)
1946	0,3	3
1950	1	4
1954	2	4
1958	3	4
1962	2	6
1966	6	10
1970	9	10
1974	8	12
1978	15	18
1981	20	21
1985	29	24
1989	29	26
1993	31	28
1997	29	27

Kilder: Statistiske Meddelelser: valgene til de kommunale råd, Kvinder & mænd, 1995, Ligestillingsrådets Årsbretning 1997. De sidste to kilder dog med korrektion for fejlagtig oplysning på kvindeandelen til kommunalbestyrelser 1985. Se også Appendix 1, tabel B.

Indtil midten af 70'erne var kvindeandelen mindre end 10 procent i de lokale parlamentariske organer. Dette tal steg til 20 procent i begyndelsen af 80'erne, og indtil slutningen af 1980'erne var antallet af valgte kvinder større til kommunalbestyrelserne end til amtsrådene. Efter 1970, hvor kvindeandelen lå på omkring 10 procent har den været langsomt stigende ved de efterfølgende valg for dog at falde et par procentpoint ved det seneste amt- og kommunalvalg i 1997. Sammenligner man det kommunale og det lokale og det nationale niveau er der tale om meget parallelle udviklinger - dog således, at kvinderepræsentationen generelt har været lidt mindre på det lokale end på det nationale niveau.

Ser vi på antallet af kommuner uden kvinderepræsentation - de såkaldte Black Spots - så har der også været en positiv udvikling. I 1966 var 42 procent af de danske kommuner ledet af

kommunalbestyrelser udelukkende bestående af mænd. Dette alarmerende tal er gennem perioden dalet til mindre end 1 procent i 1985²³, og her efter seneste valg er der kvinderepræsentation i alle kommunalbestyrelser.

Derimod er der stadig en markant ulighed i antallet af *borgmestre*. Efter kommunalvalget i 1985 blev der ikke udpeget nogle kvindelige amtsborgmestre - alle 14 amter blev ledet af en mandlig amtsborgmester. I 1993 var antallet af kvindelige amtsborgmestre steget til 3, svarende til 21 procent. Det samme billede gør sig gældende i primærkommunerne. I den samme periode er andelen af kvindelige borgmestre steget fra 4 procent (11 ud af 281) til 10 procent (28 ud af 281). Efter valget i 1997 udgør kvinderne 14 procent af amtsborgmestrene (2 ud af 14), mens 11 procent af borgmesterposterne i primærkommunerne blev besat af kvinder (31 ud af 275).²⁴ Vi kan altså konstatere, at langt den største del af det lokale parlamentariske niveau stadig er ledet af mænd, selv om kvindeandelen af indvalgte medlemmer er steget markant i perioden efter 2. Verdenskrig.

I Appendix 1, tabel B og tabel C er antallet af kvinders andel af opstillede og valgte kandidater opgjort for kommunale og amtskommunale valg fra 1962 og frem. Mønstret for amtsrådsvalgene ligner det mønster vi så for Folketinget, nemlig at der især i 90'erne har været en tendens til, at andelen af valgte kvinder ligger lidt over andelen af opstillede. Det er derfor bemærkelsesværdigt, at denne tendens ikke ser ud til at slå igennem i forhold til de kommunale valg, hvor andelen af opstillede kvinder for alle valg forbliver højere end andelen af valgte. Dette kan tyde på, at en mere lige repræsentation mellem kvinder og mænd har sværest ved at slå igennem i kommunerne. Materialet her giver ikke mulighed for at opstille fyldestgørende forklaringer på disse tendenser. Det vil fx være oplagt at undersøge om uligheden mellem kønnene er størst i by- eller landkommuner. Er det fx således, at der især i landkommunerne er et mindre åbenhed over for det kvindelige repræsentanter? Er der tale om et efterslæb, som hænger sammen med et mere traditionelt syn på kvinder og mænd?

1.4 Kvinder i Europaparlamentet

Danmark blev medlem af Det europæiske Fællesmarked (EF) den 1. januar 1973 og har siden 1979 valgt medlemmer til Europa-parlamentet ved direkte valg. Indtil da var de danske Europa-parlamentsmedlemmer udpeget af partierne i Folketinget.

²³ Dahlerup Drude 1988B, p. 283

²⁴ Kvinder og Mænd, Ligestillingsrådet, 1995 samt Ligestillingsrådets Årsberetning 1997.

Tabel 6

Danske medlemmer af EU-Parlamentet. Kvinder/total og i procent 1979-94.

	1979	1984	1989	1994
Socialdemokratiet	2/3	1/3	2/4	1/3
Det radikale Venstre	-	-	-	1/1
Det konservative Folkeparti	0/2	2/4	1/2	0/3
Centrum-Demokraterne	0/1	0/1	0/2	-
Socialistisk Folkeparti	1/1	1/1	0/1	1/1
Junibevægelsen	-	-	-	1/2
Folkebevægelsen mod EU	1/4	1/4	2/4	1/2
Venstre - Danmarks liberale parti	1/3	1/2	1/3	2/4
Total	5/15	6/15	6/16	7/16
Kvindeandel (%)	33	38	38	44

Kilder: Statistisk Årbog & Folketingstidende, Årbog og Registre, diverse årgange

Af Tabel 6, der viser kvindeandelen af de danske medlemmer af Europa-parlamentet, fremgår det, at kvindeandelen blandt disse medlemmer generelt har været større end i det danske Folketing. Ved det første direkte valg blev der valgt 5 kvinder, hvilket svarede til 33 procent, og siden da er kvindeandelen steget, så den for øjeblikket er på 44 procent.

Skal man tolke denne forholdsvis høje kvindeandel som et udtryk for, at de danske kvinder er positive over for EU? Sandsynligvis ikke. Faktisk forholder det sig sådan, at de danske kvinder (i lighed med de norske og svenske kvinder) er overrepræsenteret i den store gruppe af EU-modstandere og -skeptikere. Unionsmodstanderne og -skeptikerne er da også forholdsvis godt repræsenteret blandt de kvinder, der er valgt til EU-parlamentet.

I 1994 udpegede den danske regering for første gang en kvinde til at repræsentere Danmark i EU-kommissionen, nemlig socialdemokraten Ritt Bjerregård.

1.5 Kvinder i regeringer

Indtil for få årtier siden var ministerposter stort set forbeholdt mænd. Efter den første kvindelige ministers udnævnelse i 1924, hvor Nina Bang blev undervisningsminister, gik der en årrække før der igen blev udnævnt kvindelige ministre. Vi skal således helt frem til 1947, hvor der blev

udpeget 1 kvindelig minister i den socialdemokratiske regering²⁵. Som det fremgår af Tabel 7 skulle der gå en årrække før kvindeandelen på ministerniveau nærmede sig det stigende antal kvindelige folketingsmedlemmer.

Tabel 7

Kvindelige ministre, 1924-98. Total og i procent. Udvalgte år.

	1924...	1947	1955	1964	1975	1981	1990	1994	1998
Regering	Soc.	Soc.	Soc.	Soc.	Soc.	Soc.	Lib.	Soc.	Soc.
Kvinder/total	1/11	1/17	2/15	1/20	2/20	3/20	4/19	7/20	7/20
Kvindeandel (%)	9	6	13	5	10	15	21	35	35
Ministerium:	Udd.	Uden portefølje	Kirke Handel Industri	Kirke	Social Udd.	Udd. Kultur Nordisk Kirke Grønland	Industri Energi Social Sundhed Kultur	Økonomi Nordisk Erhverv Indenrigs anliggender Kirke Arbejde Kultur Social Sundhed	Økonomi Nordisk Bolig/by Social Erhverv Trafik Kultur Undervisning Kirke

Kilder: Aarbog for Rigsdagssamlingen, Rigsdagsårbog, Folketingsårbog, Folketingsårbog & Folketingstidende, Årbog og Registre, diverse årgange

Det var først i 1993, da Socialdemokratiet igen overtog regeringsansvaret, at andelen af kvindelige ministre for første gang kom til at afspejle kønsfordelingen i Folketinget, idet knap 30 procent kvinder blev udpeget til ministeropgaver. Ved valgene i 1994 og 1998 til 35 procent, hvor der efter begge valg blev udnævnt 7 kvinder og 13 mænd til ministerposter. I 1998 var der meget offentlig fokus på ministerudpegningen, som blev opfattet som et signal om fornyelse både hvad angår kvinder og hvad angår alder. Især blev de to nye og og forholdsvis unge kvindelige ministre fra Det radikale Venstre, Elsebeth Gerner Nielsen og Margrete Vestager fremhævet som repræsentanter for denne fornyelse. Set fra en ligestillingsvinkel kan man diskutere om 7 kvinder ud af 20 ministre er et klart signal om, at statsministeren ønsker at fremme ligestillingen i elitepolitikken. Set i lyset af vælgernes signal, hvor der som tidligere nævnt, blev valgt en klart større andel kvinder end opstillede kvindelige kandidater, er det vel ikke særligt epokegørende at udpege samme andel kvindelige ministre, som efter valget i 1994. I Norge fx har

²⁵ Nina Bang den anden kvindelige minister i verden. Den første var Alexandra Kollontaj fra Sovjetunionen, der var folkekommissær for socialforsorg fra 1917-18. Den anden kvindelige minister i Danmark var Fanny Jensen.

kvindeandelen i regeringen ofte været noget højere end i parlamentet - mest kendt er Brundtland-regeringen fra 1986, hvor de kvindelige ministre udgjorde 47 procent.

Det næste spørgsmål er hvilke ministerier kvinder har fået tildelt. Som det fremgår af tabel 7 har de typisk kvindeledede ministerier været inden for ressorterne kultur, kirke, undervisning og til en vis grad socialområdet. Disse områder, der er tæt knyttet til reproduktionen og til "den traditionelle kvinderolle", er ofte blevet betegnet som "de bløde" og mindre prestigefyldte ministerier. I en undersøgelse af kvinders placering i Folketingets magtdeling i 70'erne og 80'erne viser Elisabeth Refsgård, at langt hovedparten af de kvindelige ministerudnævnelser findes på ressortområder med et overvejende reproduktivt indhold, mens ingen kvindelige ministre har fået ansvaret for det tre såkaldte højstatusministerier: stats-, udenrigs- og finansministerierne.²⁶ Ved de seneste udpegninger i 90'erne er der kommet kvindelige økonomi- og erhvervsministre, hvilket har givet en skred i opdelingen af typisk kvinde- og mandedominerende ministerier.

Man kan stille spørgsmålstegn ved om opfattelsen af, at kvinderne generelt har haft de mindre tunge ministerier. Det kommer an på hvad vurderingskriteriet er - hvis det er magt og indflydelse fx på statsminister- og udenrigsministerposten er det korrekt. Men ser man i stedet fx på ministeriernes budgetter, på deres kvindepolitiske relevans og betydning i forhold til udviklingen af den danske velfærdsstat kan man omvendt sige, at de kvindelige ministre har placeret sig på poster, der er strategisk vigtige for kvinder (Skjeie 1992).

Kvindens indflydelse i toppolitikken kan man også vurdere ved at se på Folketingets stående udvalg, som fremgår af tabel 8

²⁶ Refsgaard E. 1990, p. 134

Tabel 8

Kvindelige formænd (f) og næstformænd (nf) i Folketingets stående udvalg 1975-1998

Udvalg/År	1975	1981	1987	1991	1994	1998
Udvalget for Forretningsorden	nf					nf
Udvalget til Valgs Prøvelse			f		f	
Arbejdsmarkedsudvalget		nf		nf		
Boligudvalget				nf	nf	nf
Det Energipolitiske Udvalg	nf		f			nf
Erhvervsudvalget					f	nf
Finansudvalget					nf	
Forskningsudvalget	f		nf			f/nf
Forsvarsudvalget						nf
Indfødsretsudvalget		nf	f/nf	f		f
Kirkeudvalget				f/nf	f/nf	f/nf
Kommunaludvalget			f/nf			
Kulturudvalget		f	f		f	f
Landbrugs- og Fiskeriudvalget					f	nf
Europaudvalget					nf	nf
Miljø- og Planlægningsudvalget		f	nf	nf		nf
Det Politisk-Økonomiske udvalg		f	nf	nf		f/nf
Retsudvalget	nf		nf	nf	nf	f/nf
Skatteudvalget				f		
Socialudvalget		f/nf	f			nf
Sundhedsudvalget ¹					f/nf	f/nf
Trafikudvalget						
Uddannelsesudvalget		f/nf	f/nf	f/nf	f/nf	
Udenrigsudvalget			nf		nf	nf

Kilder: Folketingsårbog & Folketingstidende, Årbog og Registre, diverse årgange

¹ Sundhedsudvalget er først oprettet som stående udvalg i 1989.

Tabellen viser, at udvalg med kvindelige formænd stort set findes inden for de samme ressortområder, som de kvindelige ministre. Således er de kvindeledede udvalg kirke-, kultur-, uddannelses- og erhvervsudvalget. Tabellen viser, at den tidligere så markante kønsarbejdsdeling i politik nu næsten er udlignet. Først og fremmest fordi de kvindelige formænd og næstformænd har spredt sig til en række af udvalg. Det er dog fortsat således, at kvinderne er overrepræsenteret på de traditionelle kvindeområder som kirke, sundhed og uddannelse, men også således, at kvinder placerer sig i udvalg vedr. økonomi og udenrigsforhold. Fx har det politisk-økonomiske udvalg for øjeblikket både en kvindelig formand og næstformand.

2. Kvinder i politik - fra marginalisering til integration?

Set i et længere historisk perspektiv er det tankevækkende, hvor stor en modvilje der har været mod at give kvinder politiske rettigheder. Modstanden rettede sig først mod kvinders valgret og senere mod at lade kvinder blive repræsentanter i det elitepolitiske system. Modstandens omfang og intensitet er i sig selv et udtryk for, hvor stor en politisk betydning køn har. Den klassiske dikotome kønsopfattelse, der først formelt og senere reelt udelukkede kvinder fra den offentlige politiske sfære, har været en så fundamental del af samfundet og demokratiet, at et brud på den har betydet grundlæggende ændringer i samfundets basale organisering. De lange historiske linjer sætter de seneste 30 års udvikling i relief: Udviklingen fra kvinders marginale politiske position og minimale indflydelse til forandring og integration gennem de sidste ca. 30 år har været en kontinuerlig og fremadskridende proces. Og fremfor alt er den gået meget hurtigt. Hvad har været drivkræfterne i denne udvikling? Hvordan skal man forklare den? Det er noget af det vi vil diskutere i det følgende med to forskellige indfaldsvinkler: 1. Den politiske kultur 2. Det positive og det negative syn på udviklingen.

2.1. Ændringer i den politiske kultur

Kvinders integration i politik må ses i et tæt samspil med udviklingen i den danske politiske kultur, hvoraf vi i det følgende vil trække et par væsentlige faktorer frem. Vi diskuterer først politisk kultur i bred forstand i forhold til generelle politiske værdier og det politiske deltagelsesmønster og dernæst mere snævert i forhold til rutiner og procedurer i de politiske institutioner (Torpe 1994)

Den danske politiske kultur hviler som i de andre nordiske lande på et **egalitært grundlag**. Denne grundlæggende lighedsorientering, der historisk har været fremført af socialdemokratiene og dannet grundlag for de nordiske velfærdsstater, var i sin oprindelige form rettet mod klasser. I de sidste par årtier har lighedsbegrebet udviklet sig, og det er blevet bredere,

så der nu også omfatter den formelle lighed mellem køn (og til en vis grad etnicitet). På den måde er det i en dansk og nordisk sammenhæng ikke noget nyt fænomen, at man har formuleret politiske målsætninger om fremme ligheden for bestemte grupper. Det har været en central del af den politiske kultur i dette århundrede, men dermed også et centralt diskussions- og konflikttema på den politiske dagsorden. I forhold til køn afspejler lighedsidealet sig konkret gennem den institutionalisering, der er sket af ligestillingspolitikken.²⁷

Det har også haft en meget stor betydning, at der i Danmark og i de andre nordiske lande, har været et kvindepolitisk engagement uden for det formelle politiske system og ikke mindst en markant kvindemobilisering i 70'erne og 80'erne. Hvor den gamle kvindebevægelse (især Dansk Kvindesamfund) direkte har arbejdet for at fremme kvinderepræsentationen har den nye kvindebevægelse (Rødstrømpebevægelsen) haft en mere indirekte effekt, fordi den generelt har været med til at fremme mobiliseringen af kvinder; ved at fratage de rene mandeforsamlinger deres legitimitet og endelig ved at konstituerer kvinder som en politisk relevant kategori i forhold til det repræsentative system (Dahlerup 1998:407).

Rødstrømpebevægelsen var en del af de nye sociale bevægelser, der opstod 70'erne. Bevægelserne fungerede som udenomsparlamentariske organiseringer og satte foruden kvindespørgsmålet også spørgsmål som miljø, anti-atomkraft og nedrustning på den politiske dagsorden. Bevægelserne dannede ramme om den omfattende politiske mobilisering, der fandt sted i de nye mellemlagsgrupper og var bl.a. kendetegnet ved, at der var tale om en nogenlunde lige deltagelse mellem kvinder og mænd. Altså repræsenterede bevægelserne også et brud med den mandsdominans, man oplevede i det traditionelle politiske deltagelsesmønster.

Deltagelsen i bevægelserne byggede først og fremmest på aktivitet og engagement, men den satte samtidig skub i brede bevidsthedsændrende processer for store dele af befolkningen. Dette gælder ikke mindst i forhold til køn, hvor Rødstrømpebevægelsen gjorde op med stereotype kvindeopfattelser og gjorde kvinder til subjekt for deres eget liv i både den private og den offentlige sfære.²⁸ Selv om disse bevægelser eksisterede ved siden af og formulerede sig i opposition til det formelle politiske system, så havde såvel det politiske indhold i bevægelserne som den politiske organiseringsform en afsmittende effekt på den politiske kultur, og også på det formelle politiske system. Bevægelserne blev således primus motor i forhold til generelle holdningsændringer og protester i befolkningen (ikke mindst i forhold til kønsspørgsmålet, men

²⁷ Denne meget skitseagtige fremstilling betyder at nuancerne fortaber sig. Det er fx vigtigt at understrege at ligheds- og frihedsdimensionen i demokratiet har udviklet sig i en grundlæggende spændingsfelt (se fx Andersen et al, 1993). Der er også vigtigt at påpege, at ligestillingspolitikken i Danmark har haft en mindre gennemslagskraft end i de andre nordiske lande. Fx har den danske ligestillingspolitik en svarende institutionel forankring og samtidig er den ligestillingspolitiske dagsorden meget snævrere end i de andre nordiske lande (Borchorst 1998).

²⁸ Dahlerup Drude 1986

også i forhold til fx holdninger til miljø og til fred), og de var den direkte anledning til at flere sager landede på den politiske dagsorden, fx spørgsmålet om fri abort, om atomkraft i Danmark i 70'erne og om opstilling af mellemdistanceraketter i Europa i 80'erne.

En af forudsætninger for bevægelsernes gennemslagskraft har været **den politiske mulighedsstruktur**, hvor det formelle politiske system i Danmark er kendetegnet af en forholdsvis høj grad af åbenhed over for nye krav.²⁹ Henrik Kaare Nielsen viser i en komparativ analyse af de nye sociale bevægelser i Danmark og Tyskland, hvordan den politiske kultur i Danmark med få undtagelser "ind-op-tager" bevægelsernes krav, mens den tyske kultur i højere grad reagerede med aggressivitet, vold og eksklusion af deltagerne (fx Berufsverbot). Kaare Nielsen ser bevægelserne som livsverdens-institutioner, og hans pointe er, at systemets reponsivitet over for livsverdenen er et substantielt udtryk for, hvorvidt der kan tales om demokrati og en åben politisk kultur i de pågældende lande ³⁰.

Samspillet mellem "fra oven" og "fra neden" fremhæves ofte som et af de helt grundlæggende træk for kvinders integration i politik i Norden. Det er i dette samspil mellem kvindespørgsmålets institutionalisering i staten og spredningen af kvindebevægelsens aktiviteter at en af forklaringerne på den omfattende magtmobilisering og den markante udvikling skal findes.³¹ Helga Marie Hernes argumenterer for, at det er dette samspil, der har været drivkraften frem mod det, som hun betegner som kvindevenlige velfærdsstater i Norden. I forbindelse hermed introducerede Hernes i 1987 begrebet om **statsfeminisme**, som hun forklarede på følgende måde:

"Women have entered the public sphere from below, through the kitchen door so to speak, partly through the pull of economic development, partly through the push of the women's movement. (...) Women's agitation 'feminization from below', and official response in the form of 'state feminism' have had lasting effects on Nordic welfare state development (...) Scandinavian state feminism is a result of the interplay between agitation from below and integration policy from above (...) The fact that welfare states and especially social democratic regimes empower women to a greater extent than other political systems do is by now well established" (Hernes 1987:11)

Det er altså kombinationen af presset nedefra, især i de sociale bevægelser, og systemets forholdsvis høje grad af responsivitet i forhold nye grupper og krav (den politiske mulighedsstruktur), der har været en af de afgørende faktorer i forhold til at integrere kvinder i politik. Det er også en vigtig pointe, at en forståelse af den politiske betydning af køn både

²⁹ Togeby L. 1994, p. 18

³⁰ Kaare Nielsen. 1991

³¹ Christensen og Siim, 1990, p. 16-17

fokusere på forandringerne i den politiske kultur og på forandringerne i forhold til køn. Det er dette dobbeltperspektiv, som Joan Scott har formuleret som "the particular and contextual ways in which politics constructs gender and gender constructs politics".³²

Ser man mere snævert på den politiske kultur som procedurer og rutiner i det repræsentative demokrati, så må betingelserne for forandringer i det danske politiske system siges at være forholdsvis gode. Forholdstalsvalgene, den proportionelle repræsentation samt tilstedeværelsen af mange konkurrerende partier er et godt udgangspunkt for fornyelse, sammenlignet fx med lande med valg i enkelt-mands-kredse, hvor der ikke findes nogen beskyttelse af mindretallets synspunkter.

Det har givetvis også spillet en stor rolle, at der i Danmark i 70'erne og 80'erne opstod nye partidannelser på den udogmatiske venstrefløj, der også fik parlamentarisk repræsentation. Flere af disse venstrefløjspartier så sig selv som "bevægelsernes talerør", og de havde medlemmer, der var aktive både i parti og bevægelse. I en sammenlignende undersøgelse af køn og politiske partier argumenterer Pippa Norris for, at mange konkurrerende partier kombineret med fremkomsten af nye partier ser ud til at fremme de kvindelige kandidaters muligheder.³³ Der har således ikke på det procedurelle niveau været tale om store barrierer for kvinder som en ny gruppe i politik. Samtidig med, at kvinderepræsentationen stiger, udviser systemet en forholdsvis høj grad af responsivitet, som er fremkaldt først og fremmest af en generel mobilisering i de nye sociale bevægelser.

De politiske partier spiller imidlertid fortsat en central rolle i det repræsentative demokrati i Danmark. Vi har tidligere fremhævet det som et generelt problem for partierne, at de har mistet deres karakter af masseparti - de udgør ikke længere en ramme om politiske fællesskaber og dialog, og de udfylder kun med nød og næppe deres funktion som basis for rekruttering og nominering til det repræsentative system. Dette har også betydning for kvinderepræsentationen, idet kvinders andel af partimedlemsskaren er meget lav, og kun 4 procent af de danske kvinder er aktive i partier. Lidt polemisk kan man hævde, at hvor partierne ikke ville vide at kvinderne tidligere, så er det i dag kvinderne, der ikke vil vide af partierne - en udvikling, der givetvis har været med til at forstærke medlemskrisen i de danske politiske partier. Man kan derfor også spørge, om den klassiske modstand mod at lade kvindeinteresserne repræsentere i de politiske partier i Danmark er i dag afløst af en markant mangel på potentielle kvindelige kandidater.

Positiv særbehandling har i Danmark især været rettet mod det interne demokrati i partierne. Som tidligere nævnt har kønskvotereringen været et langt mindre anvendt instrument i Danmark end i de andre nordiske lande. Især i Norge har kønskvotereringen gennem de sidste par årtier

³² Scott J. 1988, p. 46

³³ Norris P. 1993, p. 319

fungeret som et vigtigt led i at opbygge en forpligtende kvindeintegrationsstrategi. Det er svært at måle den direkte effekt af kønskvoteringen, og det er givetvis i lige så høj grad signalværdien om at partierne tager kønsspørgsmålet alvorligt, der har en betydning (jf Christensen 1998; Heidar & Raaum 1995). Det er dog værd at bemærke, at det er i den periode, hvor der var kønskvotering i SF, at kvindeandelen i folketingsgruppen ligger på 64 procent (1979) og i perioden, hvor Socialdemokratiet har kønskvotering, at kvindeandelen i Folketinget stiger fra 24 procent til 39 procent. Interessant er det, at begge partierne på deres kongresser i 1996 afskaffede kønskvoteringen. Det hænger givetvis sammen med den generelle modvilje, der er mod kvoteringsinstrumentet i Danmark, men muligvis også med, at det som følge af partiernes lave kvindeandel i realiteten kan være svært at leve op til formelle regler om bestemte kvoter til hvert køn.

Den politiske kultur i Danmark ligner den politiske kultur i de andre nordiske lande. Betonningen af lighedsdimensionen, integrationen af køn i den generelle lighedsideal, samspillet mellem kvindemobiliseringen og feminiseringen af de politiske institutioner, den responsive stat og et demokrati med forholdsvis mange konkurrerende partier og forholdstalsvalg er alt sammen forklaringer på, at udviklingen i de nordiske lande er så parallelle, og at man har talt om en nordisk kønspolitisk model. På den anden side skal man være forsigtig med at overbetone lighederne i den nordiske udvikling. Som vi har set er fx i forhold til kvindeintegrationen i de politiske partier ser det ud til, at de politiske partier i Danmark har været mindre åbne over for at integrere kønsspørgsmålet end i de andre nordiske lande. For det første findes der ikke i Danmark som i de andre nordiske lande en historisk tradition for selvstændige kvindeforbund inden for de politiske partier. For det andet ser det ud til, at den manglende tilslutning til de politiske partier er mere markant i Danmark end i de andre nordiske lande. Det danske medlemstal har bevæget sig fra klart at ligge i spidsen (sammen med Sverige) til nu at ligge betydeligt lavere end i de andre nordiske lande. Og med medlemflugten er fulgt et fald i kvindelige partimedlemmer og dermed en svækkelse af det potentiale, der skulle fremme en større lighed mellem kønnene i elitepolitikken.

Et af de centrale spørgsmål i en danske og en nordiske sammenhæng for øjeblikket er, hvilken effekt den markante stigning i kvinderepræsentationen har haft? Gør køn en forskel? Betyder det noget, at kvinder er blevet integreret i politik. Både for kvinderne og for den politiske kultur. Har den forholdsvis store andel af kvinder i de nordiske parlamenter forandret den politiske dagsorden og indholdet i politik? Repræsenterer fx kvinderne i Folketinget det forskelsmandat, som bl.a. kvindeorganisationerne har haft en historisk forventning til? Udgør køn fortsat en konfliktdimension? Disse spørgsmål er meget vanskelige at besvare, bl.a. fordi det er svært at adskille effekterne af kvinderepræsentation fra andre samfundsmæssige ændringer i kønsrelationerne, og indtil videre findes der ikke i Danmark systematiske undersøgelser på området. Ifølge de norske undersøgelser ser det ud til, at kvinder vælges på et såkaldt

forskelsmandat, men at køn til gengæld ikke er nogen konfliktdimension på det politiske topniveau. Jo højere man kommer op i partihierarkierne, jo mere "partikonforme" bliver medlemmerne. I forhold til køn slår denne tendens igennem på den måde, at konfliktdimensionen mellem kvinder og mænd i partiforeningerne er langt større end blandt kvinder og mænd i regeringen (Heidar & Raaum 1995; Skjeie 1995). Om de samme tendenser kan spores i Danmark ved vi endnu ikke noget om.

2.2 Pessimisme og magtesløshed eller optimisme og mobilisering

De hurtige ændringer i kvinderepræsentation og i kvinders forhold til politik de seneste årtier har gjort det svært for forskerne at følge med udviklingen. Knap havde man opstillet forklaringer på kvinders marginalisering og underrepræsentation i 70'erne før udviklingen ændrede sig drastisk i 80'erne og 90'erne. I 70'erne var man forholdsvis enige om det negative syn, og der blev udviklet forklaringer, der betonedede mandedominansen i rutinepolitikken som et resultat af samfundets dikotome kønsopfattelse, der bygger på en klassisk adskillelse mellem kvinde- og mandekulturen i den private og den offentlige sfære.³⁴

I 80'erne startede konfrontationen mellem, hvad man kan kalde det pessimistiske og det optimistiske syn på udviklingen. Dette "sammenstød" havde både en empirisk og en teoretisk forankring. Empirisk, fordi man kunne registrere centrale forandringer i kvinders forhold til politik, der både kunne tolkes pessimistisk ("det gik alt for langsomt") og optimistisk ("vi var på rette vej"). Teoretisk, fordi der var en tendens til enten at fokusere på patriarkatet og kvinders strukturelle afmagt eller på mobilisering og på kvinders aktive rolle i forandringsprocesserne. Denne dualisme mellem hvad der er blevet kaldt det optimimiske eller pessimistiske syn på udviklingen eller det mørke og det lyse billede af udviklingen findes stadig. Vi vil kort præsentere de to poler, som de står i dag, for derefter at diskutere dem op mod den skitserede udvikling i Danmark.

1. Tese: *Marginaliseringshypotesen*

Tesen om kvinders integration i krympende institutioner er et godt eksempel på marginaliseringstankegangen. Tesen, der oprindeligt blev formuleret af Harriet Holter i 1976, hævder, at når kvinder får magt i samfundet sker det ofte i krympende institutioner, dvs. i institutioner, som har mistet sin betydning (Holter 1976). Et andet eksempel er tesen om den benhårde jernlov, som blev formuleret af Helga Marie Hernes i 80'erne. Denne tese er blevet

³⁴ Se fx Albrektsen B.Halsaa, 1977

konkretiseret på to måder: "Der hvor magten er, er kvinderne ikke" eller "Jo højere op i hierarkiet man kommer, jo færre kvinder er der".³⁵ Udgangspunktet i 80'erne var, at kvinderepræsentationen var vokset betydeligt samtidig med, at den korporative kanal havde fået større politisk indflydelse.

Begge teser bygger på patriarkatsteoriernes strukturelle opfattelse, og de har begge den svaghed, at de ikke kan rumme et mere dynamisk og aktørorienteret syn. Empiriske undersøgelser af kvinderepræsentationen i både Sverige og Norge har imidlertid tilbagevist denne tese. På det svenske materiale har Christina Bergqvist vist, at tesen ikke holder i det korporative system, og på det norske har Hege Skjeie tilbagevist den i forhold til det parlamentariske niveau.³⁶

Selv om jernlovstankegangen betoner et skift fra private til offentlige strukturer ses dette ikke i et dynamisk perspektiv, men i stedet som ændringer i patriarkalske strukturer, der sikrer, at magten forbliver hos mændene og holder sig væk fra kvinderne. Selv om kvinderepræsentationen steg i 80'erne, og kvinder var begyndt at blive integreret i det offentlige liv, så var forholdet mellem kønnene fortsat præget af mænds dominans og kvinders afmagt. I det fællesnordiske projekt "Det ufærdige demokrati" blev det formuleret som en overgangsfase fra kvinders afmagt uden deltagelse og repræsentation til relativ afmagt trods deltagelse (Haavio-Mannila m.fl. 1985).

Tankegangen om kvinders marginalisering i politik er også et af de billeder, som Yvonne Hirdman opstiller i den svenske magtudredning. I Hirdmans forståelse af det såkaldte genussystem argumenterer hun for, at der sker en genskabelse af for det første adskillelsen mellem kønnene (segregering) og for det andet af den mandlige norms primat (hierarkisering).³⁷

En række nordiske forskere har i 90'erne kritiseret marginaliseringstesen, og den har stået i modsætning til fx Hernes' tese om de kvindevenlige velfærdsstater og kvindemobilisering. Fx blev marginaliseringstankegangen tilbagevist i den nordiske bog *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*.³⁸

2. Tese: Efterslæb/Time Lag

Efterslæbshypotesen er i 90'erne blevet opstillet som en reaktion på og et alternativ til marginaliseringshypotesen. Fx har Nina Raum argumenteret for, at den nordiske kvindeforskning i høj grad har fokuseret på kvinders fravær i politik. Derved har man opstillet en myte om

³⁵ Hernes H.M. 1982

³⁶ Bergqvist 1995 og Skjeie 1992

³⁷ Hirdman Y. 1990

³⁸ Karvonen og Selle 1995

kvinders forhold til politik, der i realiteten har sløret blikket for at se de store ændringer, der er sket. Efterslæbshypotesen, der er inspireret af Stein Rokkans tærskelmodel, der har været brugt til analyser af nye vælgergruppers politiske integration i slutningen af 50'erne, bygger på en forventning om, at nye mobiliserede grupper skal passere fire institutionelle tærskler inden de er fuldt integreret i det parlamentariske system.³⁹ Derfor vil disse grupper have et efterslæb inden de er fuldt integrerede i det politiske repræsentative system, men hierarkiske og funktionelle arbejdsdeling vil aftage over tid.

Dette historiske efterslæb er et generelt kendetegn for nye mobiliserede grupper, og når kvinders rolle som "nyankomne" er overstået forventer man derfor, at tendensen til marginalisering vil forsvinde ligesom det fx har været tilfældet for arbejdere og bøndere i andre historiske faser. (Raaum, 1995A og 1995B).

For os at se er efterslæbshypotesen ikke et tilfredsstillende alternativ til marginaliseringshypotesen. Selv om Rokkans tærskelmodel er velegnet til analyser af nye mobiliserede grupper (herunder også kvinders) overskridelse af tærsklerne i det repræsentative demokrati, kan dens forklaringskraft ikke rumme kompleksiteten i kvindeintegration i politik. Det skyldes bl.a. at kvindemobiliseringen i Norden er kendetegnet af et grundlæggende samspil mellem integration "fra oven" og mobilisering "fra neden", og dette samspil kan tærskelmodellen efter vores mening ikke forklare.

3. Tese: Integrationens kompleksitet

Vi mener ikke, at hverken jernlovshypotesen, tesen om de krympende institutioner eller efterslæbshypotesen kan give tilfredsstillende svar på kvinders forhold til politik i Danmark. Tilsvarende mener vi heller ikke, at der kan opstilles helhedsorienterede forklaringer på kvinders forhold til politik generelt. Snarere må der opstilles en bred og flertydig fortolkningsramme, der kan rumme den kompleksitet, der kendetegner området. Grundlæggende er det efter vores mening misvisende at lægge op til et valg mellem den pessimistiske eller den optimistiske forklaring, fordi den politiske betydning af køn må ses i et større perspektiv af mangfoldigheder og modsatrettede udviklingstendenser. Snarere end enten-eller er det måske således, at der side-om-side med en større lighed mellem kønnene også finder en reproduktion af gamle uligheder sted. Man må derfor i analyserne være åben over for, at der samtidig med integrationsmekanismerne og med kvinders tilstedeværelse i politik fortsat eksisterer barrierer. En del af disse barrierer kan givetvis forklares med efterslæb, men nye kan også komme til. Det er derfor nødvendigt at

³⁹ Rokkans fire institutionelle tærskler er: legitimering, inkorporering, repræsentation og udøvende magt. Nina Raaum har på baggrund af tærskelmodellen vist, at der - bortset fra Island - er et stort sammenfald i de nordiske kvinders overskridelse af de fire institutionelle tærskler i parlamentarisk politik (Raaum 1998).

opbygge forståelser og tilgange, der er formår at klargøre disse modsatrettede tendenser. Efter vores mening må et sådant nuanceret perspektiv udvikles på baggrund af konkrete historiske analyser af udviklingen.

Lad os afslutningsvis illustrere vores pointe med et par eksempler fra den danske udvikling.

Der er ingen tvivl om, at kvinder er blevet integreret i de politiske institutioner i Danmark. Men denne integrationsproces er hverken lineær eller fuldendt. Det er en løbende proces præget af usamtidighed og modsætninger. Det fremgår bl.a. af forholdet mellem det nationale og det lokale niveau. Her viser udviklingen, at samtidig med at andelen af kvinder i Folketinget og senere også de kvindelige ministre har bevæget sig op over en tredjedel, så har udviklingen på det lokale niveau ligget lidt lavere, ligesom det også ser ud til, at kvinderepræsentationen møder de største barrierer på det kommunale niveau, eftersom andelen af valgte kvinder stadig væk ligger under andelen af opstillede. Samtidig ser vi også en markant mandlig overrepræsentation på borgmesterposterne (89 procent). Nina Raaum har fundet den samme tendens i Norge, og hun bruger dette til at støtte argumentet for efterslæbshypotesen⁴⁰ Et sådant kulturelt efterslæb er sandsynligt på det lokale niveau, men man skal ikke overse, at en så markant mandlig overrepræsentation på netop disse betydningsfulde poster givetvis også handler om magt og om reproduktion af klassiske barrierer for kvinder i politik.

Set mere overordnet i forhold til den politiske kultur kan dette lægge op til at differentiere i forståelsen af den politiske mulighedsstruktur. Vi påpegede tidligere, at den politiske mulighedsstruktur i Danmark betyder, at staten har været forholdsvis åben over for nye krav og over for at integrere kvinder i politik. Måske er disse mulighedsstrukturer og responsivitet mere eller mindre udtalte alt efter hvor i demokratiet, vi befinder os. Måske er det en myte, at det går lettest for kvinderne på det lokale niveau. Tager vi kvinderepræsentationen som én af indikatorerne for kvindeintegrationen i de politiske institutioner, så har den været mere vellykket på det nationale end på det lokale niveau. En mulig forklaring herpå kan være, at det såkaldte statsfeminismen (og det brede politiske offentlighed) har haft de bedste betingelser og har været mest orienteret mod dette nationale niveau.

I stedet for at skelne mellem det lokale og det nationale tyder det på, at forklaringer på kønsulighed i politisk repræsentation er tæt knyttet til demokratiets åbenhed. Vi har i denne artikel fremhævet graden af åbenhed over for nye grupper og krav i den politiske kultur generelt spiller en afgørende rolle for ligestillingen i politik. Det peger i retning af, at også rutiner og procedurer spiller en stor rolle. Det er fortsat således, at det er de åbne demokratiske valg, der fremmer kønnenes ligestilling mest. Der hvor der er tale om lukkede og indirekte valg, og hvor

⁴⁰ Raaum 1995B, p. 39

der kun skal vælges en kandidat har kvinderepræsentationen de sværeste betingelser⁴¹. EU systemet er i sig selv en bekræftelse af denne tendens med en forholdsvis høj kvindeandel på 40 procent i parlamentet, hvor medlemmerne er valgt ved åbne direkte valg, med en faldende kvindeandel på 20 procent ved de udpegede kommissærer og med en markant mandedominans på ministerplansniveau.

⁴¹ Lovenduski & Norris 1993

Appendix 1

Tabel A

Kvindelige kandidater og valgte ved folketingsvalg, 1918-1998

År	Kandidater			Valgte ¹	Difference
	Total	Kvinder	%	Kvindeandel (%)	Valgte Kandidater
1918	402	37	9	3	-6
1920I	438	18	4	2	-2
1920II	437	17	4	2	-2
1920III	471	19	4	2	-2
1924	498	16	3	2	-1
1926	479	16	3	2	-1
1929	505	16	3	3	0
1932	591	16	3	3	0
1935	722	20	3	2	-1
1939	832	30	4	2	-2
1943	755	27	4	1	-3
1945	762	82	11	5	-6
1947	767	87	11	9	-2
1950	684	81	8	8	0
1953I	745	81	11	9	-2
1953II	743	84	11	10	-1
1957	757	74	10	9	-1
1960	875	104	12	10	-2
1964	988	129	13	10	-3
1966	1025	137	13	11	-2
1968	1156	164	14	11	-3
1971	858	140	16	17	+1
1973	1128	177	16	15	-1
1975	1112	198	18	16	-2
1977	1129	222	20	17	-3
1979	1087	238	22	24	+2
1981	1130	287	25	24	-1
1984	1139	296	26	27	+1
1987	1517	470	31	30	-1
1988	1195	370	31	31	0
1990	1274	395	31	34	+3
1994	940	282	30	34	+4
1998	1127	311	28	98	+10

Kilder: Haavio-Mannila, 1985, Kvinder & mænd, 1995, Jyllands-Posten 14. marts 98

¹ Tallene er excl. de nordatlantiske mandater.

Tabel B

Kvindelige kandidater og valgte ved kommunalvalg, 1962-1997

År	Kandidater		Valgte	Difference
	Total	Kvindeandel (%)	Kvindeandel (%)	Valgte kandidater
1962	38.609	10	6	- 4
1966	36.226	15	10	- 5
1970	21.612	17	10	- 7
1974	24.203	19	12	- 7
1978	23.821	23	18	- 5
1981	23.789	27	21	- 6
1985	21.758	29	24	- 5
1989	19.593	31	26	- 5
1993	17.688	30	28	- 2
1997	17.313	29	27	- 2

Kilde: Kvinder & mænd, 1995, Ligestillingsrådets Årsberetning 1997*

* Begge kilder dog med korrektion for fejlagtig oplysning af kvindeandelen for kommunalbestyrelser 1985.

Tabel C

Kvindelige kandidater og valgte ved amtsrådsvalg, 1962-1997

År	Kandidater		Valgte	Difference
	Total	Kvindeandel (%)	Kvindeandel (%)	Valgte kandidater
1962	2.423	8	2	- 6
1966	2.425	11	6	- 5
1970	2.101	16	9	- 7
1974	2.708	15	8	- 7
1978	2.901	20	15	- 5
1981	3.110	24	20	- 4
1985	3.175	27	29	+ 2
1989	2.770	29	29	0
1993	2.515	29	31	+ 2
1997	2.711	28	29	+ 1

Kilde: Kvinder & mænd, 1995, Ligestillingsrådets Årsberetning 1997

Litteraturliste

- Albrektsen, Beatrice Halsaa (1976) *Kvinner og politisk deltagelse*. Oslo: Pax Forlag.
- Andersen Johannes, Ann-Dorte Christensen, Kamma Langberg, Birte Siim og Lars Torpe (1993) *Medborgerskab. Demokrati og politisk deltagelse*, Herning: Forlaget Systime.
- Andersen Johannes og Lars Torpe (eds.) (1994) *Demokrati og politisk kultur. Rids af et demokratisk medborgerskab*. Herning: Forlaget Systime.
- Bergqvist Christina (1995) "The declining corporatist state and the political gender dimension". In: Karvonen & Selle (eds.) *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*, Ipswich: Dartmouth, Publ., pp. 205-226.
- Bergqvist Christina m.fl. (red.) (1998) *Ligestillte Demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Under udgivelse. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bille Lars (1995) "Medlemsudviklingen i otte danske partier 1953-1993: Et demokratisk problem". In: Madsen M. et. al (eds.) *Demokratiets mangfoldighed: Tendenser i dansk politik*. Kolding: Forlaget Politiske Studier, pp. 106-122.
- Bille Lars (1997) *Partier i forandring. En analyse af danske partiorganisationers udvikling 1960-1996*. Viborg:Odense Universitetsforlag.
- Borchorst Anette (1997) *Research on Women in Political Decision Making in Denmark*. GEP Tekst nr. 2, Aalborg Universitet.
- Borchorst Anette (1998) "Ligestillingslovgivningen", i: Christina Bergqvist m.fl. (red.) (1998) *Ligestillte Demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Under udgivelse. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christensen Ann-Dorte (1994) "Køn, ungdom og værdiopbrud". In: Andersen & Torpe (eds.) *Demokrati og politisk kultur. Rids af et demokratisk medborgerskab*. Herning: Forlaget Systime, pp. 175-210.
- Christensen Ann-Dorte & Birte Siim (1990) "Køn, magt og demokrati - mod et dynamisk magtbegreb". In: Andersen L. et.al. (eds) *Livsmagt. Nye perspektiver på kultur, magt og køn*, Herning: Aarhus Universitetsforlag. pp. 7-25.
- Christensen Ann-Dorte (1998) "Kvinder i de politiske partier", i: Christina Bergqvist m.fl. (red.) (1998) *Ligestillte Demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Under udgivelse. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahlerup Drude (1977) "Et selvstændigt kvindeparti? Den danske stemmeretsbevægelse efter stemmeretten var vundet, 1903-18: En historie om stadigt bristede forventninger". In *Kvindestudier*, Rødovre: Fremad, pp.149-197
- Dahlerup Drude (1979) "Kvindes organisering i det danske Socialdemokrati 1908-69. For og imod en selvstændig socialistisk kvindebevægelse." In: *Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie*, no. 13, p. 5-35.

- Dahlerup Drude (1986) "Is the new women's movement dead? Decline or change of the Danish movement", In: Dahlerup Drude (ed.) *The New Women's Movement. Feminism and Political Power in Europe and the USA*. London: Sage.
- Dahlerup Drude (1988A) *Vi har ventet længe nok - Håndbog i kvinderepresentation*, Stockholm: Nordisk Ministerråd.
- Dahlerup Drude (1988 B) "From af Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics". In: *Scandinavian Political Studies*, Vol. 11, no.4 p. 275-298.
- Dahlerup Drude (1998) Rødstrømperne. Den danske Rødstømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970-85, bd.I-II, København:Gyldendal.
- Dahlerup & Hvidt (eds.) (1990) *Kvinder på Tinge*. Herning: Rosinante/Munksgård.
- Elklit Jørgen (1990) Faldet i medlemstal i danske politiske partier - refleksioner over mulige årsager, Århus: Institut for Statskundskab.
- Folketingstidende, Årbog og Registre* (1988) (1989) (1991) (1992) (1994) (1995). København: Folketingets Informations- og dokumentationsafdeling.
- Folketingsårbog* (1956) (1962) (1965) (1969) (1976) (1982). København: Nordisk Forlag.
- Goul Andersen Jørgen (1993) "Politisk deltagelse i 1990 sammenlignet med 1979". In Andersen et. al. (eds.) *Medborgerskab. Demokrati og politisk deltagelse*, Herning: Forlaget Systime, pp. 45-74.
- Goul Andersen Jørgen og Jens Hoff (1998) Foreløbig manus til *Democracy and Citizenship in Scandinavia*, forthcoming, MacMillan.
- Haavio-Mannila Elina et al. (eds.) (1985) *The Unfinished Democracy. Women in Nordic Politics*. London and New York: Pergamon Press.
- Heidar og Raaum (1995) "Partidemokrati i endring". In: Raaum N.C. (ed.) *Kjønn og politikk*, Oslo: Tano, pp. 165-193.
- Hemes Helga Maria (1982) *Staten - Kvinner ingen adgang*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Hemes Helga Maria (1987) *Welfare State and Women Power, Essays in State Feminism*. Oslo:Norwegian University Press.
- Hirdman Yvonne (1988) "Genussystemet - reflexioner omkring kvinnors sociale underordning. In: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, no.3.
- Hirdman Yvonne (1990) "Genussystemet", In: *Demokrati och makt i Sverige. Maktudredningsens huvudrapport*, SOU no. 44, Stockholm.
- Karvonen & Selle (eds.) (1995) *Women in Nordic Politics. Closing the Gap* Ipswich: Dartmouth, Publ.
- Kvinder og mænd* (1995), København: Danmarks Statistik/Ligestillingsrådet/Arbejdsmarkedsstyrelsen.
- Ligestillingsrådet (1998) *Ligestillingsrådets Årsberetning 1997*. Viborg.

- Lovenduski & Norris (eds.) (1993) *Gender and Party Politics*, London: Sage Publications.
- Nielsen Henrik Kaare (1991) *Demokrati i bevægelse*, Stoholm: Aarhus Universitetsforlag.
- Raaum Nina C. (ed.) (1995A) *Kjønn og politikk*, Oslo: Tano.
- Raaum Nina C. (1995B) "The political representation of women: a bird's eye view". In: Karvonen & Selle (eds.) *Women in Nordic Politics. Closing the Gap* Ipswitch: Dartmouth, Publ., pp. 25-59.
- Raaum Nina C. (1998) Kvinner i offisiell politikk: Historiske utviklingslinjer" i: Christina Bergqvist m.fl. (red.) (1998) *Likestillte Demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Under utgivelse. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rambusch Sigurd (1990) "Først valget - så følger alt det andet. Landsforbundet for Kvinders Valget 1907-15". In: Dahlerup & Hvidt (eds.) *Kvinder på Tinge*. Herning: Rosinante/Munksgård, pp.19-43.
- Refsgaard Elisabeth (1990) "Tæt ved toppen. Kvindernes placering i Folketingets arbejds- og magtdeling 1965-1990." In: Dahlerup & Hvidt (eds.) *Kvinder på Tinge*. Herning: Rosinante/Munksgård, pp. 106-140.
- Rigsdagsårbog* (1947) (1948) (1951). København: Nordisk Forlag.
- Scott Joan W. (1988) *Gender and the Politics of History*, New York: Colombia University Press.
- SF Status* (1996), SF's officielle dokumenter og vedtagelser. Grenå: SP Forlag
- Skjeie Hege (1992) *Den politiske betydningen af kjønn. En studie af norsk toppolitikk* Institutt for samfunnsforskning, Rapport 92:11
- Skjeie Hege (1993) "Ending the Male Political Hegemony: the Norwegian Experience". In: Lovenduski & Norris (eds.) *Gender and Party Politics*, London: Sage Publications, pp. 231-263.
- Skjeie Hege (1995) "Politisk lederskap: idealer og vrengebilder". In: Raaum N.C. (ed.) *Kjønn og politikk*, Oslo: Tano, pp. 194-214.
- Siim Birte (1994) "Engendering Democracy. The interplay between women's citizenship and political participation in Scandinavia". In: *Social Politics. International Studies ind Gender, State and Society*, vol. 1, no. 3..
- Statistiske meddelelser. Valgene til de kommunale råd* (1947) (1951) (1955) (1959). København: Danmarks Statistik.
- Statistisk Årbog* (1972) (1976) (1980) (1985) (1988) (1995). København: Danmarks Statistik.
- Togeby Lise (1992) "The Nature of Declining party Membership in Denmark: Causes and Consequences". In: *Scandinavian Political Studies*, pp. 1-19.
- Togeby Lise (1994) *Fra tilskuere til deltagere*. Århus: Politica.
- Torpe Lars (1994) "Legitimitet og demokratisk fællesskab", In: Andersen & Torpe (eds.) (1994) *Demokrati og politisk kultur. Rids af et demokratisk medborgerskab*. Herning: Forlaget Systime, pp. 11-56.

Wamberg Ulla (1990) "Flere kvinder på tinge. Opstilling og valg af kvinder til Folketinget". In: Dahlerup & Hvidt (eds.) *Kvinder på Tinge*. Herning: Rosinante/Munksgård, pp. 48-98.

Aarbog for Rigsdagssamlingen 1924-25 (1925). København: Nordisk Forlag.

PUBLIKATIONER I GEPS TEKSTSERIE:

1. John Andersen, Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen, Drude Dahlerup, Jørgen Elm Larsen og Birte Siim: *Project Outline. Gender, Democracy and Welfare States in Transition*, Aalborg Universitet, 1997.
2. Anette Borchorst: State of the Art Study of Research on Women in Political Decision-Making. Report on Denmark, Aalborg Universitet, 1997.
3. Birte Siim og Ann-Dorte Christensen: *Medborgerskab og politisk kultur*. Genoptryk af artikler fra Ann-Dorte Christensen m.fl. (red.) *Det kønnede samfund. Forståelser af køn og social forandring*, Aalborg Universitetsforlag, 1997. (Sælges kun internt på Aalborg Universitet).
4. Birte Siim: *Towards a Gender Sensitive Framework for Citizenship - Implications for Comparative Studies of Welfare States in Transition*, Aalborg Universitet, 1998. Preprint fra: Jet Bussemaker (ed.): *Citizenship and Transition of European Welfare States*, forthcoming, New York/London, Routledge.
5. Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen og Birte Siim: *Køn, demokrati og repræsentation - genoptryk af fire anmeldelser*, Aalborg Universitet, 1998.
6. Birte Siim: *Vocabularies of Citizenship and Gender: The Danish Case*, Aalborg University, 1998. Preprint fra: *Critical Social Policy. A Journal of Theory and Practice in Social Welfare*. Vol.18 (3), issue 56, 1998.
7. Ann-Dorte Christensen og Poul Knopp Damkjær: *Kvinder og politisk repræsentation i Danmark*.

GEP-TEKSTSERIEN kan købes hos:

SEKRETARIATET

GEP - FORSKNINGSPROGRAM OM KØN, MAGT OG POLITIK

Joan Vuust, Aalborg Universitet, Fibigerstræde 2, 9220 Aalborg Ø

Tlf.: 96 35 80 80, Fax: 98 15 32 98, E-mail: joan@i4.auc.dk

GEP - FORSKNINGSPROGRAM OM KØN, MAGT OG POLITIK

GEP - FORSKNINGSPROGRAM KØN, MAGT OG POLITIK beskæftiger sig med den ændrede politiske betydning af køn i de moderne samfund. Kvinders stilling i det danske demokrati har gennem de sidste 30 år ændret sig fra politisk magtesløshed til politisk tilstedeværelse og indflydelse. Denne udvikling har haft vidtgående konsekvenser - ikke kun for kvinder, men også for mænd.

Programmets overordnede formål er at analysere samspillet mellem på den ene side forandringer og opbrud i kønsrelationer og kønsopfattelser og på den anden side ændringer i de europæiske velfærds- og demokratimodeller. Den grundlæggende antagelse er, at politikken spiller en central rolle for konstruktion af køn - og omvendt at ændringer i kønsrelationerne påvirker den politiske diskurs og de politiske institutioner. Ud fra denne dobbelte problematik rejses der en række nye spørgsmål bl.a. til samspillet mellem de civile, politiske og sociale medborgerskab.

Der lægges især vægt på to faktorer: For det første på at synliggøre processer og mønstre bag de dobbelte tendenser til "empowerment" og marginalisering med basis i køn og klasse. For det andet på at differentiere i gruppen af kvinder og i gruppen af mænd ved at undersøge samspillet mellem køn og klasse. Samtidig med, at kønsperspektivet fastholdes vil disse differentieringer bl.a. synliggøre generationsforskelle og forskelle mellem resourcesvage og resourcestærke grupper.

Gennem delprojekter og konkrete casestudier vil områder som fx den offentlige ligestillingspolitik, baggrunden for den stigende kvinderepræsentation, betydningen af kvinders deltagelse i de politiske fællesskaber og i den politiske elite, samt strategier mod marginalisering og fattigdom blive behandlet.

JOHN ANDERSEN
Institut for Samfundsøkonomi
og Planlægning
Roskilde Universitetscenter
Bygning 23.1., PO 260
4000 Roskilde
Tlf.: 46 75 77 11
Fax: 46 75 66 18
E-mail: johna@ruc.dk

ANETTE BORCHORST
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet
Universitetsparken
8000 Århus C
Tlf.: 89 42 11 33
Fax: 86 13 98 39
E-mail: ab@ps.au.dk

ANN-DORTE CHRISTENSEN
FREIA - Center for
Kvindeforskning
Aalborg Universitet
Fibigerstræde 2
9220 Aalborg Ø
Tlf.: 96 35 80 80
Fax: 98 15 32 98
E-mail: adc@i4.auc.dk

DRUDE DAHLERUP
Statsvetenskapliga Institutionen
Stockholms Universitet
S-106 91 Stockholm
Sverige
Tlf.: +46 (0)8 16 49 65
Fax: +46 (0)8 15 25 29
E-mail: drude.dahlerup@statsvet.su.se

JØRGEN ELM LARSEN
Sociologisk Institut
Københavns Universitet
Linnésgade 22
1361 København K
Tlf.: 35 32 32 80
Fax: 35 32 39 40
E-mail: Joergen.Elm.Larsen@
sociology.ku.dk

BIRTE SIIM (KOORDINATOR)
FREIA - Center for
Kvindeforskning
Aalborg Universitet
Fibigerstræde 2
9220 Aalborg Ø
Tlf.: 96 35 80 80
Fax: 98 15 32 98
E-mail: siim@i4.auc.dk

PERNILLE T. ANDERSEN
(PH.D.-STUDENT)
Inst. for samfundsudvikling
og planlægning
Aalborg University
Fibigerstræde 2
DK-9220 Aalborg Øst
Phone: +45 96 35 80 80
Fax: +45 98 15 32 98
E-mail: pernillea@i4.auc.dk

JENS PEDERSEN-ULRICH
(PH.D.-STUDENT)
Inst. for samfundsudvikling
og planlægning
Aalborg University
Fibigerstræde 2
DK-9220 Aalborg Øst
Phone: +45 96 35 80 80
Fax: +45 98 15 32 98
E-mail: ulrich@i4.auc.dk

GERDA THORSAGER
(PH.D.-STUDENT)
Department of Sociology
Copenhagen University
Linnésgade 22
DK-1361 Copenhagen K
Phone: +45 35 32 39 45
Fax: +45 35 32 39 40
E-mail: gerda.thorsager@
sociology.ku.dk